

„Műveld a csodát, ne magyarázd”

Hat tétel Kass János művészetéről

1. tétel — ALLEGRO

„Édes fiát az anyja hívta,
messziről kiáltott:
gyere vissza édes fiam, ó, gyere vissza,
hagyd azt a kő-világot...”

anyám, édesanyám, nem mehetek vissza,
száz sebem kiforr szín-arannyal,
naponta lerogyok, száz golyó szügyemben,
naponta fölkelek, százszor teljesebben,
naponta meghalok három-milliárdszor,
naponta születek három-milliárdszor...”

(Juhász Ferenc: A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából — részlet.)

Bartók Béla korszakos, filozofikus zeneművével, a harmincas évek elején komponált Cantata Profanával felel a hatvanas évek elején generációjának kiemelkedő poétája, Juhász Ferenc. Nemcsak felel, a költő továbbgondolja a szarvassá változott fiúk történetét, saját korával, egyéni sorsával, nemzedékének életével szembesíti a román kolinda Bartók által az európai kultúra élvonalába emelt, zenében testet öltő világképet. Mindkét európai teljesítményt magának tudja Juhász nemzedékétársa; Kass János grafikusművész. Bartókot a tisztelet és makacs vallatás okán, Juhászt a barátság és a nemzedéki azonosságtudat jogán. Így Kass Cantatája szintézis. Egy-szerre a bartóki erdő-élmény és a juhászi nagyváros-dzsungel kihívása, a metamorfózis folytonosságának igénye, a generációk folyamatos stafétaváltásának történelmi láncolata ez az örökös szarvassá válás. Érdekes, hogy míg Bartók szarvasai az erdő mélyén, a természet rejtekén, a tiszta források közelében menekülhetnek a fasizmus rémitő árnyától, a háború, az elembertelenedés veszélyei elől, Juhász Ferenc és Kass János kényszerű-vállalt metamorfózisának színtere a nagyváros, ahol a szarvassá vált fiú agancsa „kettős talpú vas-villany-ozlop” és „magasfeszültségű áramvezeték”.

Az 1945-ös történelmi cezúra után valóban friss szelek járták a magyar tájakat és a magyar lelkeket. A „fényes szelek” nemzedékének tagjai, falvak, tanyák, perifériák, városszelek tiszta szemű, eleinte bizonytalanok, de tettekre és sugárzó tehetségű fiataljait nemzeti méretű feladatok várták. Önmegvalósító lehetőségük mellett egy új társadalom szellemi katedrálisának megépítését, közösségi szerepeket — emberhez méltó kihívást. A szabadság lehetőségének kiteljesítését. Méltán nevezhetjük ezt a természet tájairól berobbant, agancsaikat egymásnak és az ellenszegülőeknek feszítő, izmaikat próbára tevő, a közösséget szellemi és fizikai áldozatra kész csoportot „szarvasos nemzedéknek”. Vagy európai szintereken a „hamu és gyémánt” generációjának. S ez azért is méltó megközelítés, mert Bartók is, Juhász Ferenc is, Kass János is európai mércével mérhető művész. Mint ahogy társaik, Sarkadi Imre, Nagy László, Latinovits Zoltán és a többiek is művészetükbe sűrítették a lokális értékeket, és az európai élvonalat. A metamorfózis áldozatokat is követelt. Emberáldozatokat. Hullottak a kettős szorításban, önkézzükkel ítélték magukat a másvilágra, kegyetlen rácsok szabdalják néhányuk számára az eget. Egy nemzedék agancsos szarvascsapata rendezte át egy népértékrendjét néhány év alatt, sérüléseik éppoly fájoak, mint amilyen erőt adók kiküzdött eredményeik.

Kass János több tollrajzot készített a Cantata témájára, majd rézlapra karcolta egyik legismertebb művét, nemzedékének vallomását, új szabadság-jelképét. Olyan szintézist teremtet, olyan önálló filozófiát, mely eredeti módon ötvözte Bartók természethimnuszát és Juhász Ferenc nagyvárosi emberének kételyeit saját, huszadik századi töprengéseivel, vajdú önmegvalósítási kísérleteivel. Szól ez a lap a gyökerek eltérhetetlenségéről, a múlt könyörtelen vállalásainak szükségességéről, a szülők megtartó aggodásáról. Hitet tesz a változások, a mindig újra sarkantyúzó vágyak, hitek és remények létjogosultsága mellett. Agaskodó szarvasa csak látszólag kecses erdei vad, tulajdonképpen generációs jelkép. Ezért hasonlít is rájuk. Mert ónarckép. A törekény szabadság szimbóluma, a leselkedő fegyverek célkeresztjeivel kérelm, vért virágozó golyóinak kitett hétköznapi hős. Aki nem készült erre a szerepre, de akinek felismert és vállalt történelmi küldetése megpecsételi sorsát. Kass rézkarca nemzedéki vallomás, egy művész hittétele, a huszadik századi magyar kibontakozás-ésély egyik lehetséges, értékkeremtő lehetősége.

2. tétel — CANTABILE

„És megjöve ő hozzá a galamb estene, és imé leszakasztott olajfalevél vala annak szábjában. És megtudá Noé, hogy elapadt a víz a földről. És ismét várakozék még másik hét napig, kibocsátá a galambot, és az nem tere többé ő hozzá vissza.”

(Mózes I. könyve. 8. rész — részlet)

A művész hivatása a világteremtés. A vilásképteremtés. A világ újbóli átertelése. Értelmezése, megújítása, gazdagítása. A kételkedés, mely a fejlődés indukáló energiája. Az alkotás, mint az emberi nem legmagasabb rendű megnyilatkozása. A teljességigény, mely elérhetetlen célt tűz maga elé, ám éppen az teheti elviselhetővé az életet. Emberlétünk nagy ellentmondása ez, ajándék és sarc egyszerre. Minden korosztálynak újra és újra birtokba kell vennie a múltat. Mert csak annak ismeretében adhat hitelt jelenbéli igazának. Aki nem ismeri fájának, nemzetének, az emberiség egészének történetét, kultúráját, világmagyarázatát, az bizonytalanul és esély nélkül botorkál kora viszonyai között, kiszolgáltatottan. Akkor csak sodródó, s nem alakító tényezője korának.

Kass János világmagyarázó művész. Világmagyarázó, mert érti, ismeri és formálja a világot. Ő is, mint művészelődei és pályatársai, kénytelen szembesíteni az emberiség kultúrájának olyan sűrűmennyivel, mint az ókori mítoszok, vagy a Biblia. Történeteik, párbeszédek, alakjai, tanulságaik átívelnek a századokon, a történelemben egymást követő korosztályok lelki és szellemi szűrőin. Akár tetszik ez a mindenkor hatalomnak, akár nem. Kass nem térhetett ki a Biblia sűrű jelképeinek huszadik századi megfjtései elől. Újragondolta és képpé formálta a termékenyítő példázatokat, a magatartás-modelleket. Megfjtetni igyekezett Mózes kőtbláit, a Paradicsom titkait, Noé küldetését, az énekek éneke csodáját.

A kortárs magyar grafika olyan nagyszerű biblia-„fordítókkal” dicsekedhet, mint Szalay Lajos, Feleidy Gyula, Kondor Béla és Kass János. Kass Biblia-képei a források idejét, és a mai képiroművész érzés- és gondolatvilágát szikráztatják egybe. Ettől sűrű, többretegű, egyszerre síkba kényszerített és tereket nyitó. A történetek, tanítások, jelképek mai érvényességének is hitelt ad korszerű grafikai nyelve, tiszta vonalkultúrája, bravúros kompozíciós készsége, vibráló tehetsége. Mózes-sorozatának indító lapja, az egy tömbből „faragott” fej, mint egy negatív. Egy nyomat, egy árnyék, egy árnykép. Sziklakeményű, határozott, mégis vibrálóan indulatos és cselekvésre kész. A múlt ember nem múlt nyomata a további időben. A grafikáról a művész maga írta: „Ha a festészet szépirodalom, akkor a grafika újságrás, a gyors reagálás eszköze. És van-e nagyszerűbb dolog egyszerre kérdezőnek és felelőnek lenni, az összefüggéseket kutatni, megérteni és kibontani? Vágyódni, megkeresni, kifejezni? Megütött hürként rezonálni. Megformálni a harmóniát, és bogozni a csomókat. Szépet adni a szépre vágyóknak, kibeszélni a bánatot. A grafikának a

magyar művészet történetében mindig is rangja, elvitathatatlan érdemes és nemzetközi hite volt. Am, hogy neveket meghatározható vonulatok, egyívású nemzedéki csoportosulások fontosak-e, nehéz eldönteni. Egy bizonyos, minden generáció tulajdonképpen kapocs az előtte járók és az őt követők között...”

3. tétel — MODERATO

„Lenni vagy nem lenni: ez itt a kérdés.
Akkor nemesb-e a lélek, ha tűri
Balsorsa minden nyűgét, s nyilait;
Vagy ha kiszáll tenger fájdalom ellen,
S fegyvert ragadva véget vet neki?”

(Shakespeare: Hamlet — részlet)

Az illusztráció ingoványos műfaj. Pengeélen egyensúlyozás, guzsba kötte táncolás. S talán ettől gyönyörű a kiválasztottak művésze. Mert jól megjeleníteni versek hangulatát, arcvonásokat adni elbeszélések alakjainak, regények millióit konkrét helyszíneké formálni, lehet szolgai módon leképezni, de lehet szárnyakat ragasztó ikaroszi vállalkozás is. Még ha a nap, az eredeti műalkotás hője sokszor megolvastja a tollak ragasztóanyagát. Illusztrálni egyet jelent megélni a verset, belebújni a történetek hőseinek bőrébe, újraalkotni a költői képeket, látható vonalakká, foltokká, színeké transzponálni a szavakat, új dimenziót kölcsönözni, új tartományait feltárni a műnek, képzeteket róppályára bocsátani. Ezáltal gazdagítani a művet, ablakokat tárni, a fantázia felhajtóerejét erősíteni.

A hatvanas években soha nem látott virágzásnak indult a hazai könyvművészet, s ennek oldalvén az illusztráció műfaja. Persze, izmosodásának kora az ötvenes évek, amikor jónéhány kiváló képzőművész menedéknek tekintette a könyvillusztrációt a szocreál kötelező penzumai elől. A szép tömegkönyv ideája látszott megvalósulni, s ehhez a vállalkozáshoz, melynek egyik élharcosa éppen Kass János volt, kellett a jó grafikusok. Fel is röpített egy raj: Reich Károly, Würtz Ádám, Gyulai Liviusz, hogy csak néhány nevet említsék. Kass ekkor jelentkezett Madách remekéhez. Az ember tragédiájához készített illusztrációval, a Mózes-lapokkal, a Hamlet-táblákkal. Joggal írhatta egyik kritikusa: „Ritka elszájtító készséggel rendelkezik, invenciozítása szokatlannul erős: illusztrációi pedig mindig azt mutatják, hogy mind gondolati, mind érzelmi töltésű művek hangulatába azonnal képes beleilleszkedni... Rajzolni, szerkeszteni egyaránt mesteri fokon tud. Egyszerűen nem ismer lehetlent: így aztán néha mintha nem is lenne kíváncsi már arra, hogy — sportnyelven szólva — milyen magasra van állítva a rúd, azt figyelni csak, milyen választékos stílusban ugrik...”

Kass ekkor készített illusztrációi szinte színpadi megjelenítések. Korrajzok és modern parafrázisok. A szereplők megjelenítései, a díszletek és jelmezek, távoli asszociációs kísérőrajzok sokasága, szövegtextusok, egymásra rimelő, szinte automatikus rajzolatok teljesítik ki a központi témát. A barlangrajzok, középkori ábrázolások éppúgy szerves részei ezeknek a műveknek, mint ahogy rovarok és gépszörnyek sajátos mutációi vagy Henry Moore szoborparafrázisai. Az európai kultúra értékei sorakoznak itt, s a könyvlapokon, mintegy demokratizálva, megsokszorozva az írói és rajzoló gondolatot.

4. tétel — ANDANTE

„De nemcsak
szépség volt a betű, nem:
maga az élet,
békesség volt a katonának,
leszállt a banya
elhagyott járatába,
s a bányász
betűzte
a zörgő,
tiltott rőpcédulákat...”

(Pablo Neruda: Óda a Nyomdához — részlet)

Kass kiemelkedő könyvművész, tipográfus, tervező. A betű, a nyomda megszállította. Nem csupán rokonszenvező, hanem tevéleges címleti és gyakorlati életben tartója a magyar könyvművészetnek. Misztótfalusi Kis Miklós szellemi útmutatása, Kner Imre magányos küzdelme Gyomán a két világháború között rádobhentették, hogy a betű, a könyv, a nyomda szerepe megváltozik ugyan a huszadik század második felében, de hitele méginkább nő, hiszen „a kor minden

szellemi értéke, dokumentuma végül is nyomtatásban koncentrálódik”. Ahogy megkomponálja Dürer metszeteinek felhasználásával, egy szépen szerkesztett, jelképes „A” betű, valamint egy fölsejlő emberi arc segítségével Arc poéticának keresztelt lapját, világossá teszi tájékozási pontjait és meghatározza saját küldetésének mércéjét is. A könyvben a szellem megtestesült, objektíválódott és demokratizálódott értékeit látja, s tudja, törekény ez az érték, betiltható, indexre tehető, elérhető, csálásra, félrevezetésre is használható. A könyv maga a rend, s Kass szinte filozófiai pontossággal fogalmazza meg ennek lényegét: „A rend nem öncél, hanem maga a törvény, az alap, ahonnan felröppen az alkotás teljes öröme. Rend nélkül nincs szépség.”

A nyomda szentély, a nyomdász kivételes mester, különleges művész. Ellentmondásos helyzetében elemzi a hazai nyomdászat esélyeit és feladatait. Mint egyszer írta: „A magyar könyvművészet a hatvanas években bekerült a világ élvonalába. Éppen akkor, amikor a világ nyomdaipara lépést váltott. Amikor végre nálunk ismét egymásra talált a tervező, nyomdász és könyv, olyan vállalkozáson ment át a nyomdaipar, amely felrúgja ezt a személyességet. A gépek megindítása egy gombnyomásra redukálódik, és a hibákat biztosító berendezések regisztrálják. A fényszedés forradalma ólom helyett filmet alkalmazva, egy borítékba képes tárolni enciklopédia terjedelmű szedésanyagot, bármikor újra felhasználható állapotban. A számítógép által vezérelt szedőgép, programozva, fölőssé teszi a kopogtató munkásekezet...” Majd így fogalmazott: „A rendkívüli mértékben növekvő igény a nyomtatás, a könyv, a folyóirat, a betű stb. iránt — világjelenség. S ez nemcsak a népesség növekedésével van összhangban, de a fokozódó szellemi munka a kulturáltság igényével is. A világon mindenütt keresik az utat, hogy a nagy példányszám és az esztétikum ne egymást kizáró, de magától értetődő együttese, a sokrétű technikai feldolgozás eredményeként megvalósuljon.”

5. tétel — ESPRESSIVO

„Az igazakat te mindig megtartod.
A kegyeseket mindig megoltalmazod.
A szegényeket felmagasztalod.
A kevélyeket aláhajigárod.”

.....
Istenem Uram kérlek tégedet
Fordítsad reám szent szemeidet
Nagy szükségemben ne hagyj el engemet
mert megemészt nagy bánat szívemet.”

(Psalmus Hungaricus — Kecskeméti Vég Mihály 55. zsoltára)

Az embereket leginkább népkükhöz való viszonyuk minősíti. A művészeket, a nemzet szószólóit, különösen. Kass János olyan természetességgel vállalta föl e nép történelmi erényeivel és bukásai- val, mai szorongásait és holnap reményeit, ahogy csak a legtisztább és legegyszerűbb művészek képesek. Rendkívül gazdag és sokszálú művészetének minden hajtása ebből a talajból gyökerezik, s európai értéké sarjad. Európaív, megbecsült életművé. Melyre büszkék lehetünk valamennyien. Különösen mi, szegediek, hogy a Kass Szálló egykori tulajdonosának unokája megtalálta kikötőjét, hazajött. Galériája a modern művészetet, a klasszikus vonalkultúrán iskolázott komplex szemléletű alkotásokat értő és szerető emberek találkozáshelye. Megtanít valamennyiünket arra, hogy „A művésznek, alkotónak joga van a felszabadult alkotáshoz, az örömhöz, a repüléshez, gondolatának anyagban való megvalósításához. Joga van, mert a művész fölfokozottabban érzi, de nemcsak érzi, művekben ki is tudja fejezni az őt megszőlő, az őt önmagából kitermelő, az őt körülvevő társadalmi gondjait, vágyait, jövőjét.”

6. tétel — KADENCIA

..... mohóságomért Mester magadra vess
hogy könyvem rajzolatodtól oly ékszeres
rajzold! Madáchot Shakespeare! Homért
Mester magadra vess mohóságomért”

(Határ Győző: A képiro — Kass Jánosnak)

Amíg Európával kábította magát ez az ország, amíg Európát hősi pózba kísértette, de félt a találkozás leleplező pillanatától és a visszaráblás megtisztító szenvedélyétől, addig akadtak a magyar művészetnek olyan alkotói, akik jegyben jártak a csábító asszony-nyal, szerelmük lenyomatai érvényes és hiteles dokumentumai nemcsak a 20. század második felében rendszert, erkölcsöt, stílusokat, figurákat és álmokat váltó Magyarországnak, de kitörölhetetlen, és nagyszabású értékei a század európai kultúrájának is. Ilyen európai csavargó Kass János is — az én szememben. Ugy ígérte, csalogatta, gyúrta maga alá Európát, mint aki negyven éve tudja, a beteljesülés öröme és határtalan tisztasága egyszer valóság lesz.

Minden munkája, megszólalása, gesztusa, terve és álmodása nyelvet ölt a skatulyákat olyannyira szerető és igénylő hagyományos struktúráknak. Kass sosem hivatkozik azzal, hogy a kontinens egyik legkitűnőbb grafikusának tartják mértékadó kritikusok; nem dicsekszik, hogy az ő, Londonban készített, Fejek-ihlette filmje volt a kontinens első, számítógéppel készült animációs alkotása; nem veri a mellét, mert barátjának tudhatta Nagy Lászlót, Illyés Gyulát, Zelt Zoltánt, Kondor Bélát, Devecseri Gábort, s tudhatta Faludy Györgyöt, Határ Győzőt, Juhász Ferencet, Somlyó Györgyöt, John Halast; nem vág fel azzal, hogy megnyiták előtte a Biblia történetei, hogy újrafogalmazhatta Mózes kőtbláinak üzenetét, hogy társalaghatott Shakespeare-rel, trécselhetett Noével és Szent Ferencel, vitázhatott Misztótfalusi Kis Miklóssal, Kozma Lajossal, Kner Imrével, Lengyel Lajossal, hogy foghatta Dürer és Leonardo, Homérosz és Madách, Bartók és Kodály neki küldött üzenetét, hogy megadott neki József Attila, Radnóti Miklós, Garcia Lorca és Jézus Krisztus társának lenni...

Sohasem engedte meg magának a gyávaaság rőzsemegét, a meghajlás gerincroppanás-veszélyét, a kitüntetések kompromittáló sejtéseit, a horizontok szürkehályogát, az olcsó árúvá silányodó képgyártást. Munkái egytől-egyig szerves elemi életének — testének, pszichéjének, lelkének, jellemének. A legkeményebb diktatúra éveiben klasszikusokat illusztrált, régi értékeket jelentett meg elegáns vonalaival, ezzel is közelebb segítve az ifjúságot Jókaihoz, Krúdyhoz, Móriczhoz. Hogy aztán később, az olvadás éveiben, a friss szelek és nagy nevelkedésének időságában Bartókot, Juhász Ferencet, Nagy Lászlót, Devecserit, Kodályt, a modern nagyváros-élményt, az arcnélküliség veszélyeit, s a megmaradás esélyeit kísérthesse.

Grafikai lapok, festmények, bélyegek, plakátok, könyvek, filmek, szobrok, installációk, íráskor, barátságok bélelik emberi közegét, művészi terepét. Ez a birodalom egy ölelésnyi Európa — házzal, házával, múltjával, örökölt értékeivel, rákhagyományozott hamuban sült pogácsáival, jelenének zavarosságával, hittartalékaival, remény-morzsaival, tisztesség-darabkaival. Egyezőval mindazzal, ami még esélyt adhat a jövőhöz. Melyet Kass negyven éve alapoz kemény és következetes alkotói hittel, béleli fészkekkel személységének szeretetével, ácsolja a holnap épületét belénk táplált reményével.

Személyi igazolványának lapjai egy 63 éves magyar állampolgár legfontosabb adatait mutatják fel. Művei: egy köré kristályosodó világot — a századvég meggyalázott, de reményteljes Európáját.

TANDI LAJOS